

Memuar ədəbiyyatımızın möhtəşəm abidəsi

Ədəbiyyatımızın mahir bilicisi və təəssübkeşi, filologiya elmləri doktoru İmamverdi Əbilovun zəngin və mənalı ömür yoluna işıq tutan "Ömrün və elmin romantikası" kitabını oxudum. Azər Turanın redaktorluğu və tərtibi ilə nəfis şəkildə nəşr olunan bu möhtəşəm əsərə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, çağdaş ədəbi tənqidimizin tanınmış nümayəndəsi Elnarə Akimova yığcam, lakin mənalı və yaddaqalan ön söz yazmışdır.

Açığını deyim ki, çoxdan belə istək və məhəbbətlə kitab oxumamışdım. Bu möhtəşəm və çox da böyük həcmli əsəri oxuyub başa çıxana qədər rahatlıq tapmadım. Axı kitabda adı adamlardan deyil, xalqa başucalığı və şöhrət gətirən, bizi dünyada tanıdan, qürur və ictimaiyyətə məhəbbət gətirən, çoxunun adı Azərbaycan tarixinə qızıl hərflərlə yazılan böyük şəxsiyyətlərdən söhbət açılır. Mən İmamverdi müəllimi dünyanın xoşbəxt adamlarından sayıram. O, görün kimlərlə təmasda olub, kimlərlə öz halal süfrəsində təam nuş edib... Yusif Məmmədəliyev, Səməd Vurğun, Mustafa bəy Topçubaşov, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm, Süleyman Rəhimov, Mir Cəlal, Məmməd Rahim, Ziya Bünyadov, İsmayıl Şıxlı, Bəxtiyar Vahabzadə, İlyas Əfəndiyev, Əlövsət Quliyev, Xudu Məmmədov, Fərəməz Maqsudov, Həsən Əliyev, Bəkir Nəbiyev, Anar, Elçin, Qabil, M.C.Cəfərov, Mirzəağa Quluzaadə, Kamran Hüseynov, Vəli Axundov, İslam Səfərlı, Vladimir Qafarov, Məsud Əlioğlu, Əliağa Kürçaylı, Qılman İlkin, Aydın Qaradağlı, Vaqif Səmədoğlu, Zəlimxan Yaqub və bir çox başqaları İmamverdi müəllimin Neftçaladakı ziyarətə gəlməsinə qatılmaq üçün əvvəlcədən təvəzükə gəlmişəm, ustanı yorma" — dedi.

... Akademik Yusif Məmmədliyəvə həsr olunmuş "Zəkası da qəlbi qədər geniş insan" yazısından: "Ağıl ilə həya əkiz qardaş kimidir, birini güdaza versən, o birini saxlaya bilməzsən". Məsud Əlioğluna həsr olunmuş "Söndükdə zəka əhli - vətən ağlayacaqdır" yazısından: "Ürək yandıqı, insan inandığı, eşq alovlandıqı anda gözəldir". "Yaddaşın dolaşq yollarında" yazısından: "Yüksəlmək hünər deyil, hünər — yüksəklikdə mətanətlə dayanmaqdır. Vəli Axundov mənəvi yüksəkliyi bərdəfəlik fəth elədi. Sonralar isə... Səhətin və "dostların" dönüklüyünə baxmayaraq, heç zaman bu zirvədən enmədi".

Kitab ürkəcaşın məlumatlarla o qədər zəngindir ki, bəzi yazıları dönə-dönə oxumaq istəyi adamı rahat buraxmır. Onlardan biri də Aşiq Pənahdan bəhs edən "Mizrab teldən ayrılısa da" yazısıdır: "Bir həftə sonra Aşiq Pənah, Qulu Əsgərov və ilk dəfə gördüyüm çəlimsiz bir qız bizə gəldilər. Aşiq Pənah Səməd Vurğunun yenice qəzetdə çıxmış şeirini zümmə edirdi: "İnsan ömrü cavan qalar etibarı görəndə..." Çəlimsiz qız sonralar uzun müddət dostluq etdiyi Mirzə Xəlilin qızı - gələcəyin böyük müğənnisi Rübabə Muradova idi".

"Süleyman Rüstəm məzahı" məqaləsindən: "Nəvəsi yaşda olan övladla rımla şairin doğma rəftarını görəndə heyretlə düşündüm: "sədəlik də səhəti kimi ilahi töhfədir. Sədəlik elə mənəvi zinetdir ki, insanı yaddaşlardan-yaddaşlara xəyali müsafir edir".

İmamverdi Əbilov ünvanlanmış "Məktublər" bölümü uzun bir zaman kəsiyində baş verən ədəbi prosesə işiq tutur. Çox böyük şəxsiyyətlərin ədəbiyyatımız, ədəbiyyatşünaslıq elmimiz, tənqid və ədəbi prosesə dair fikirlərini ehtiva edən bölümə "Gecikmiş məktub" adlı yazımın da yer alması mənim üçün xoş oldu.

Bu bölmədə Rəsul Rza və Nigar Rəfibəylinin məktubları böyük mətləblərdən söz açıq və ədəbi proses üçün əhəmiyyət kəsb edir. Kitabın "Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq" bölümündə görkəmli qələm sahiblərinə, ictimai və elm xadimlərinə həsr olunmuş elmi və elmi-publisistik məqalələr diqqətimi dayanmadan məşğul etdi.

Ümumiyyətlə, kitabdan hasil etdiyim qənaətlər çoxdur. Qələm yatanlardan biri də odur ki, cəmi 50-60 il bundan əvvəl insanlar daha mehriban, daha vəfəli, daha təvəzükə, daha səmimi, daha xeyirxah, daha insafli olublar. Ən başlıcası isə cəmiyyətdə təbəqələşmə olmasaydı. Bir sözlə, bu möhtəşəm əsəri oxuyub nəticə çıxarmalı məsələlər çoxdur, lap çox...

Onu da deyim ki, bu ölməz kitabı oxuduqca gözlərim önündə İmamverdi müəllim, xəyalımda xalq şairi Nəriman Həsənzadənin misraları canlanırdı:

İllər pillələmiş bizdən öteri, Yollara gah bürkü, gah şaxta düşür.

Şöhrətin sevinci, yaşın kədəri Tərs kimi ikisi bir vaxta düşür.

Əminəm ki, "Ömrün və elmin romantikası" memuar ədəbiyyatımızın nadir və möhtəşəm abidəsi kimi tarixə düşəcək, gələcək nəsillərə ən yaxşı erməğan olacaq.

Bu münasibətlə müəllifi ürəkdən təbrik edir, ona gümrah günlər arzulayıram.

Maraqlıdır ki, Səməd Vurğuna olan xalq məhəbbətini İmamverdi müəllimin ayrı-ayrı şəxsiyyətlərə həsr etdiyi yazıların əksəriyyətində görmək olur. Bu gözəl əsərdən çıxış edərək "Şairə sonsuz məhəbbətlə" adlı bir kitab yazmaq olar.

Akademik Mustafa bəy Topçubaşov və professor Əlövsət Quliyevin iştirakı ilə Neftçalada keçirilən sessiyadakı məruzəsində İmamverdi Əbilov deyəndə ki, Səməd Vurğun da, Siz də hər ikiniz Akademiyanın vitse-prezidentisiniz, hər ikiniz eyni ildə Akademiyaya seçilmişsiniz, hər ikiniz SSRİ Ali Sovetinin deputatısınız, Topçubaşov təvəzükərləqlə demişdir: "İntehası, Səməd Vurğun böyük şairdir, mən adi cərrah. Sağ olsun böyük şairimiz, adımlı dillər əzbəri edib".

İmamverdi Əbilov Səməd Vurğunun dünyaşöhrətli cərraha həsr etdiyi şeiri oxuyanda salonun necə təlatümə gəldiyini və böyük alimin məmnun qaldığını qeyd edir. Kitabda xüsusi vurğulanır ki, M.C.Bağirov Səməd Vurğunu kəskin tənqid etdiyi yığıncaqda şair ilhamla çıxış edəndə gözənilmədən hamı, qeyri-iradi olaraq, hətta Bağirov da əl çaldı. Bu, şairə olan sonsuz məhəbbətdən irəli gəlirdi.

Yazıdan məlum olur ki, elə bir yığıncaq olmasaydı ki, M.C.Bağirov S.Vurğunu delilsiz-sübutsuz ağır ittihamlarla günahlandırmasın. Müəllifin gəldiyi qənaət isə böyük həqiqətdən xəbər verir: "...Bütün qəddarlığına baxmayaraq, şair M.C.Bağirovun nəzərində həmişə böyük sənətkar idi və bəlkə də Səməd Vurğuna qəzəbi ona olan xalq məhəbbətinin sonsuzluğuna həsəd hissindən irəli gəlirdi. Həsəd isə paxillıq yolunun başlanğıcıdır".

Qəribədir ki, indinin özündə belə, şairə həsəd aparənlər az deyildir. O da qəribədir ki, onlar ədəbiyyata dəxli olmayan adamlardır. Onlar duymurlar, duya da bilməzlər ki, şairin poeziyasındakı əlçətməz, dahiyənə sadəlik ona əbədlilik qazandırdı. Onlar başa düşməzlər ki, ədəbiyyat aləmində Səməd Vurğunun nüfuzu o qədər böyükdür ki, onun yaradıcılığından yan keçmək mümkünsüzdür. Elə gətürək "Ədəbiyyat qəzeti"nin sonuncu - 13 iyun tarixli sayını.

Burada professor Gülşən Əliyeva-Kəngərli Hüseyn Cavidə həsr etdiyi "Tarixin hüzurunda: şair və hökmdar" məqaləsinə Səməd Vurğunun "Şair, hökmdarın hüzurunda" misrasını epiqraf seçmişdir. Ədəbiyyatşünas Məti Osmanov Mikayıl Müşfiqə həsr etdiyi məqaləsində Səməd Vurğun, Hüseyn Cavid, Rəsul Rza kimi xalq qarşısında böyük xidmətləri olan şairlərimizdən söz açmış, müqayisələr aparmışdır.

Məlumdur ki, Səməd Vurğun Əkrəm Cəfəri "Addımlayan akademiya" adlandırmışdı. Tanınmış ədəbiyyatşünas alim Vaqif Yusiflinin klassik ədəbiyyatımızın mötəbər tədqiqatçısı Əkrəm Cəfərin 110 illiyinə həsr etdiyi məqaləsini "Addımlayan akademiya" adlandırması və məqaləni "Əkrəm Cəfərin nəsillərə sözü" ilə bitirməsi çox mətləblərdən söz açıq. Əkrəm Cəfərin nəsillərə vəsiyyəti bir örnəkdir: "İnsanın ata-anası olmayanında ona yetim deyirlər. Daha böyük fəlakətdir ki, millət yetim qalsın. Öz tarixini yarada bilməyən millət yetimdir.

Öz dahilərindən, böyük adamlarından xəbərsiz yaşayanlar yetim hesab edillir".

İmamverdi Əbilovun əvəzsiz xidməti ondan ibarətdir ki, bu əsərlə görkəmli və dahi şəxsiyyətləri gələcək nəsillərə tanımaq yolunda, başqalarının deyirmanına su tökənlər, "sapı özümüzədən olan baltalar" a tutarlı cavab verə biləcək əsər yazmışdır.

Elə buradaca bir gileyimi də bildirmək istəyirəm. Nə gizlədim, böyük intizarla gözləyirdim ki, növbə çatsın. İmamverdi müəllimin Əliağa Kürçaylıya həsr etdiyi "Bütövlük" yazısını oxudum. Çünki "Yada düşdü" dərgisində Əliağa Kürçaylının Səməd Vurğunla bağlı çox maraqlı yazısını oxumuşdum. Şair onu Səməd Vurğunun Bakıya gətirməyindən, məktəbdə və universitetdə öz hesabına oxutmağından söz açıb. Yəqin buna görədir ki, İmamverdi müəllimin yazısından gözlədiyimi ala bilmədim. Görünür ki, Əliağa Kürçaylının xətiresi ilə bağlı yazı əlinə çatmayıb.

Bununla belə, "Ömrün və elmin romantikası"nda gedən hər bir yazı bitkin əsərdir, nümunə məktəbidir. Süleyman Rüstəmin zarafatçı olduğunu, onunla bağlı bəzi lətifələri eşitməmişdim. "Süleyman Rüstəm məzahı" adlı yazını dönə-dönə oxudum. Həzz aldım. Məmməd

Səid Ordubadi, Əbülhəsən, Osman Sarıvəlli və başqaları ilə bağlı lətifələri də kitabda oxudum. Eşitməmişdim. S.Rüstəm çox ciddi olan Mehdi Hüseynlə zarafat etməkdən belə çəkinməmiş. Hətta həmişə ciddi olan Mehdi Hüseyn də məqamında zarafatdan qalmamış. "Mənəvi dünyamızın təəssübkeşi" yazısında oxuyuruq: "Görüşün başlanmasına xeyli vaxt vardı. Mehdi müəllimin xahişi ilə bərbərxanaya gətdik. Yaxşı tanıdığım dəllək Ruhulla Mehdi Hüseynin, Loğman isə Əli Vəliyevin boynuna ağ mələfə salıb işə başladılar. Yarım saat keçməmiş Mehdi müəllim stuldan qalxdı. Əli Vəliyev isə ustaya əlavə göstərişlər verirdi. "Boynumun ardına bir də bax". Mehdi Hüseyn gülə-gülə əlini cibinə saldı və qələm dostuna zarafatla: "Alı, haqq-hesabını vermişəm, ustanı yorma" — dedi.

Qazağa ədəbiyyat ongunlüyünə gədən rus yazarları yolun kənarında çiyini yapıncılı çoban heykəli görüb soruşurlar: Kimin heykəlidir bu?

Süleyman Rüstəm fürsəti əldən vermir, inandırıcı əda ilə deyir: - Həmvətənləri Osman Sarıvəllinin şərəfinə qoyublar. Qazaxda rus yazarları Osman Sarıvəllini təbrik edirlər. Lakin şair heç nə başa düşmür. Sədəsi sonra çıxır.

Eləcə də bir yığıncaqda Rəsul Rzanın yazıb başqalarına ötürdüyü bir bəndlik zərif yumorlu sətirləri maraqlı doğurur və bu kitabı bəzəyir:

İnsaf paylanan zaman Yaxında olub Osman, Nitq ilə məşğul olub, Gecikibdi Süleyman.

Mehdi Hüseyn Süleyman Rüstəmlə bağ qonşusu imiş. Bir dəfə M.Hüseyn S.Rüstəmi səsləyir:

- Sübh tezdən sənin bağından bizim başa iki güzə ilanı keçdi, dedim yəqin Süleymanın işidir, mənə çalmağa gəndərib.

- Yox, ay Mehdi, elə deyil. Doğrudur, mən gəndərimişəm, amma çalmağa yox. Gəldilər ki, zəhərimiz qurtarıb, dolana bilmirik, bəlkə bizə kömək edəsən. Məndə zəhər hardandır. Dedim, kimdə olmazsa, Mehdi'nin dilinin altında bir az qalmış olar.

Mehdi Hüseyn bu cavabdan uğunub gedir...

Göründüyü kimi, qələm sahibləri zehni yorğunluqlarını zarafatla çıxarmağa çalışırlar. Onlar müəyyən məqamlarla bağlı yaranır, lətifəyə çevrilir.

Bu zarafatları əylənmək xatirinə edirlər, qarşı tərəfi gözəndə salmaq məqsədi güdməmiş.

Kitabda müəllifin çox ədəbi məsələlərə, elmi söhbətlərə münasibəti, hər kəsə layiq olduğu qiyməti verməyi söz açdığı görkəmli şəxsiyyətlərin və özünün müdrik kəlamları əsərin dəyərini birə-beş artırır. Bu müdrik kəlamlar müəyyən münasibətlə deyilmişdir. Güman edirəm ki, onlardan bəzi nümunələr versəm, bu yazıya ağırlıq gətirməz.

"Az-az xatırlanan Məmməd Rahim" yazısından: "böyüklüyə qənim kəsilen təkəbbür olmasaydı, yəqin dünyamız daha cazibədar görünərdi və böyüklər də böyüklüyündən enməzdilər".

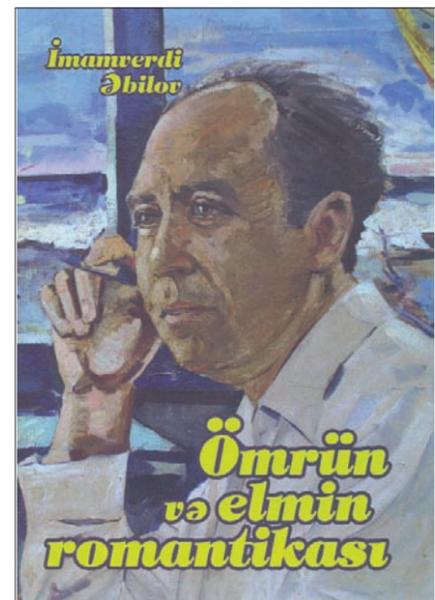
İsmayıl Şıxlıya həsr olunmuş yazıdan: "Təmiz səma şimşəkdən qorxmaz" - deyirlər. İsmayıl Şıxlının şəxsiyyəti də, yazıçı aləmi də təmiz, sonsuz səmaya bənzəyirdi. Ona görə də qəfil qopan tufanlar, çaxan şimşəklər bu səmavi aləmi titrətmədi, sarsıtmadı".

"Mənəvi dünyamızın təəssübkeşi" yazısından: "Mehdi Hüseyn o vaxt özündən razı qalırdı ki, kimsəyə gerek olsun, kimsəyə yanlış yoldan qaytarsın, kimsəyə kömək əli uzatsın. Şöhrətin zirvələrinə ucaldıqca, onun təbiətindəki sadəlik daha bariz şəkildə nəzərə çarpır, adamlara daha çox qaynayıb-qarışdı".

"Bütövlük" yazısından: "Heç kimin qarşısında, heç vaxt əyilməyən məğrur Əliağa Kürçaylı, indi - ölümlə əlbəyaxa olduğu məqamda yaşamaq üçün sanki insanlardan imdad diləyirdi".

Müşahidə necə də mükəmməldir. Mən bu halı dünyanın fani olduğunu dərindən bilən, ədəbiyyatımıza deyəcəyi sözü hələ tükənməyən, lakin son günlərini yaşadığını dərk edən ədəbiyyatşünaslıq elmimizin ictimaiyyətə qarşı qarayevdə də görmüş, gözlərindən oxumuşdum.

Məmməd Cəfərdən bəhs edən "Ömrün və elmin romantikası" yazısından: "təfəkkür və düşüncə tərzı, büllür xisləti, pak əxlaqı, elm naminə fədakarlığı, həyat eşqi ilə XX əsrə zinet olan bu nadir şəxsiyyətin, azman mütəfəkkirin şəxsi həyatı da, zəngin irsi də insanın yaşayıb-yaratmaq eşqini qanadlandı-

ran romantik dünyadır..."

... Akademik Yusif Məmmədliyəvə həsr olunmuş "Zəkası da qəlbi qədər geniş insan" yazısından: "Ağıl ilə həya əkiz qardaş kimidir, birini güdaza versən, o birini saxlaya bilməzsən".

Məsud Əlioğluna həsr olunmuş "Söndükdə zəka əhli - vətən ağlayacaqdır" yazısından: "Ürək yandıqı, insan inandığı, eşq alovlandıqı anda gözəldir".

"Yaddaşın dolaşq yollarında" yazısından: "Yüksəlmək hünər deyil, hünər — yüksəklikdə mətanətlə dayanmaqdır. Vəli Axundov mənəvi yüksəkliyi bərdəfəlik fəth elədi. Sonralar isə... Səhətin və "dostların" dönüklüyünə baxmayaraq, heç zaman bu zirvədən enmədi".

Kitab ürkəcaşın məlumatlarla o qədər zəngindir ki, bəzi yazıları dönə-dönə oxumaq istəyi adamı rahat buraxmır. Onlardan biri də Aşiq Pənahdan bəhs edən "Mizrab teldən ayrılısa da" yazısıdır: "Bir həftə sonra Aşiq Pənah, Qulu Əsgərov və ilk dəfə gördüyüm çəlimsiz bir qız bizə gəldilər. Aşiq Pənah Səməd Vurğunun yenice qəzetdə çıxmış şeirini zümmə edirdi: "İnsan ömrü cavan qalar etibarı görəndə..." Çəlimsiz qız sonralar uzun müddət dostluq etdiyi Mirzə Xəlilin qızı - gələcəyin böyük müğənnisi Rübabə Muradova idi".

"Süleyman Rüstəm məzahı" məqaləsindən: "Nəvəsi yaşda olan övladla rımla şairin doğma rəftarını görəndə heyretlə düşündüm: "sədəlik də səhəti kimi ilahi töhfədir. Sədəlik elə mənəvi zinetdir ki, insanı yaddaşlardan-yaddaşlara xəyali müsafir edir".

İmamverdi Əbilov ünvanlanmış "Məktublər" bölümü uzun bir zaman kəsiyində baş verən ədəbi prosesə işiq tutur. Çox böyük şəxsiyyətlərin ədəbiyyatımız, ədəbiyyatşünaslıq elmimiz, tənqid və ədəbi prosesə dair fikirlərini ehtiva edən bölümə "Gecikmiş məktub" adlı yazımın da yer alması mənim üçün xoş oldu.

Bu bölmədə Rəsul Rza və Nigar Rəfibəylinin məktubları böyük mətləblərdən söz açıq və ədəbi proses üçün əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabın "Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq" bölümündə görkəmli qələm sahiblərinə, ictimai və elm xadimlərinə həsr olunmuş elmi və elmi-publisistik məqalələr diqqətimi dayanmadan məşğul etdi.

Ümumiyyətlə, kitabdan hasil etdiyim qənaətlər çoxdur. Qələm yatanlardan biri də odur ki, cəmi 50-60 il bundan əvvəl insanlar daha mehriban, daha vəfəli, daha təvəzükə, daha səmimi, daha xeyirxah, daha insafli olublar. Ən başlıcası isə cəmiyyətdə təbəqələşmə olmasaydı. Bir sözlə, bu möhtəşəm əsəri oxuyub nəticə çıxarmalı məsələlər çoxdur, lap çox...

Onu da deyim ki, bu ölməz kitabı oxuduqca gözlərim önündə İmamverdi müəllim, xəyalımda xalq şairi Nəriman Həsənzadənin misraları canlanırdı:

İllər pillələmiş bizdən öteri, Yollara gah bürkü, gah şaxta düşür.

Şöhrətin sevinci, yaşın kədəri Tərs kimi ikisi bir vaxta düşür.

Əminəm ki, "Ömrün və elmin romantikası" memuar ədəbiyyatımızın nadir və möhtəşəm abidəsi kimi tarixə düşəcək, gələcək nəsillərə ən yaxşı erməğan olacaq.

Bu münasibətlə müəllifi ürəkdən təbrik edir, ona gümrah günlər arzulayıram.

Qəzənfər PAŞAYEV, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor.